

OPAS OSTRAKISMIN ENNALTAEHKÄISYYN VARHAISKASVATUKSESSA

*Ettei kukaan jää
näkyvättömäksi*

Lukijalle

Avasit oppaan, joka antaa sinulle keinoja ostrakismin ennaltaehkäisyyn. Ostrakismiin puuttuminen lähtee ilmiön tiedostamisesta ja tunnistamisesta. Sinä voit varhaiskasvatuksen ammattilaisena osaltasi vaikuttaa siihen, ettei kukaan lapsi tunne oloaan näkymättömäksi.

Oppaassa seikkailee Niila, josta on tullut näkymätön ostrakismin seurauksena. Oppaan edetessä Niilasta tulee vähitellen jälleen näkyvä. Keinot näkymättömyyden poistamiseen on koottu oppaan loppuun huoneentauluksi, minkä voit tulostaa esim. työpaikan taukokuoneen seinälle.

Mukavia oppimishetkiä Niilan kanssa, toivottaa Essi Muli ja Eveliina Nieminen
LAB-ammattikorkeakoulusta.

SISÄLLYS

1. Mitä ostrakismi tarkoittaa?
2. Näkymätön lapsi
3. Miten tunnistat ostrakismin?
4. Nähyksi tuleminen
5. Vuorovaikutustaitojen vahvistaminen
6. Ujon ja vetäytyvän lapsen tukeminen
7. Vertaissuhteiden tukeminen
8. Turvallisen ilmapiirin vahvistaminen
9. Yhteistyön rakentaminen
10. Miten ennaltaehkäiset ostrakismia varhaiskasvatuksessa?- huoneentaulu
11. Lisätietoja
12. Lähteet

MITÄ OSTRAKISMI TARKOITTA?

- Ostrakismilla tarkoitetaan näkymättömyyden ja ulos-sulkemisen ilmiötä, jota tapahtuu jokapäiväisessä arjessa.
- Ostrakismi on väkivaltaan, kaltoinkohteluun ja kiusaamiseen verrattavissa olevaa tahattomasti tai tahallaan tuotettua sosiaalista kipua.
- Ilmiössä ei kuitenkaan satuteta potkien tai tönien, kuten fyysisessä väkivallassa, tai sanoin ja herjauksin, kuten verbaalisessa väkivallassa.
- Ostrakismissa satutetaan tekemättä yhtään mitään; Ei katsota, ei kosketeta, ei puhuta, vaan suljetaan henkilö täysin ulkopuoliseksi ja saadaan kokemus siitä, ettei hänen olemassaolollaan ole mitään merkitystä.
- Kokemus ostrakismista on yksilöllinen, joten kaksi ihmistä voi käsittää saman tilanteen eri tavoin.

Esimerkkejä ostrakismista:

*sinulle käännetään selkä,
sinun viesteihisi ei vastata,
sinun olemassaoloosi ei reagoida,
häviät taustaan liian suuressa ryhmässä,
toisen huomio kiinnittyy sinun
sijastasi puhelimeen,
välttelet linja-autossa muiden katseita*

Pohdi, missä tilanteessa sinä olet kokenut ostrakismia?

Näkymätön lapsi

Muumitaloon sijoitetaan lapsi nimeltään Ninni. Tyttö asui kauhistuttavan tätinsä luona, joka oli hoitanut Ninniä vasten tahtoaan. Armottoman tunnekylmän kohtelun seurauksena Ninni oli muuttunut näkymättömäksi.

Muumitalossa saamansa huomion, arvostuksen ja lempeyden myötä Ninni muuttuu vähitellen kokonaan näkyväksi.

Näkymätön Ninni edustaa lapsia, joita kukaan ei kuule tai näe.

Lapsia, jotka kaipaavat jonkun, joka tekisi heistä taas näkyvän.

- Tarina näkymättömästä lapsesta on oiva esimerkki ostrakismista.
- Lähes jokaisessa lapsiryhmässä kasvaa Tove Janssonin klassikkotarinan mukaisia "Näkymättömiä Ninnejä".
- Ostrakismi heikentää merkityksellisyyden tunnetta ja saa ihmisen kokemaan itsensä näkymättömäksi.
- Kokemus ostrakismista voi vaikuttaa lapsen mielen-terveyteen, itsetunnon heikentymiseen, yksinäisyyden kokemukseen, kiusatuksi tulemiseen sekä sosiaaliseen vetäytymiseen.
- Ostrakismin vaikutukset voivat lisätä tulevaisuudessa riskiä koulusta pois jäämiseen ja radikalisoitumiseen.

MITEN TUNNISTAT OSTRAKISMIN?

- Lapset syrjivät toisia vahingossa ja tiedostamatta miten paljon satuttavat sillä toisia.
- Lapset jättävät herkemmin ulkopuolelle ne lapset, jotka poikkeavat käytökseltään muista, eivätkä sopeudu ryhmään. Myös heikko itsetunto, kiusatuksi tuleminen ja kodissa koetut vaikeudet lisäävät riskiä ostrakismin syntymiselle.
- Ostrakismi voi näyttäytyä varhaiskasvatuksessa esim. toisen huomiotta jättämisenä tai siinä, että lapselle annetaan leikissä rooli, missä hän ei pääse vaikuttamaan leikin kulkuun tasavertaisesti muihin nähden.
- Ostrakismista kärsivä lapsi alkaa usein vetäytyä tilanteista pois tai sanoittaa sitä, ettei halua olla muiden kanssa.
- Ostrakismi voi näyttäytyä myös nyrkit pystyssä oireiluna, kuten muiden kiusaamisena tai huomion hakuna keinolla millä hyvänsä.

Pohdi onko ryhmässäsi lapsia,
jotka vetäytyvät toistuvasti yksin,
ottavat leikissä aina hiljaisimman roolin,
joutuvat toisten lasten torjutuiksi tai
jäävät aikuiselta vähemmän huomiotta,
kuin muut lapset.

*Lapsi saattaa kärsiä näkymättömyydestä.
Mitä voisit tehdä, jotta lapsi tuntisi itsensä
näkyväksi?*

NÄHDYKSI TULEMINEN

Tuntuu, että rasitan aikuisia eikä mun jutut kiinnosta ketään. Ei mun ajatuksilla ole mitään väliä, parempi pitää ne piilossa muilta.

Kunpa joku näkisi minut ja katsoisi kauniisti ja arvostaen.

Luo katsekontakti vuorovaikutustilanteissa:

- Lapsi etsii muiden katseesta hyväksytyksi ja pidetyksi tulemistä.
- Jokainen katse vaikuttaa lapsen omanarvontuntoon.

Kohtaa lapsi arvostavasti:

- Asenteesi voi olla kunnioittava, välittävä ja huolehtiva, oli kyse rajojen asettamisesta tai lohduttamisesta.
- Hyväksyminen ja kunnioitus välittyy sanojen, eleiden ja ilmeiden kautta

Kysy ja kuuntele lapsen mielipiteitä:

- Osoita kiinnostuksesi ja läsnäolosi kehonkielen kautta, kuten hymyn, katseen ja nyökyttelyn avulla.
- Keskity tilanteessa vain lapseen, älä puhelimeen tai toiseen ihmiseen.

VUOROVAIKUTUSTAITOJEN VAHVISTAMINEN

Minulla ei ole kovinkaan paljon positiivisia vuorovaikutuskokemuksia, joten minulla ei ole ollut tilaisuuksia harjoitella sosiaalisia taitoja.

Näkymättömyys ja erilaisuuden vieroksuminen eivät poistu, muotoilemalla meistä kaikista samanlaisia.

Luo lapselle mahdollisuuksia opetella vuorovaikutustaitoja:

- Opetta muiden kanssa toimeen tulemistä ja yhdessä olemista leikkien ja pelien avulla.
- Kannusta muiden mukaan ottamiseen.
- Näytä lapsille mallia omilla sosiaalisilla taidoillasi.

Hyödynnä pienryhmätoimintaa:

- Mahdollistaa huomioimaan lapsia yksilöllisemmin.

Käytä suoraa kerrontaa:

- Tee poissulkevasta käyttäytymisestä näkyvää kertomalla siitä lapsille suoraan.
- Osa lapsista ei ole kokenut sitä, eikä heillä ole tietoisuutta siitä, miltä se tuntuu.
- Keskustele lasten kanssa ulossulkemisesta ja erilaisuudesta. Lapsen empatia auttaa ymmärtämään, että ulkopuolisuus tuntuu pahalta.

UJON JA VETÄYTYVÄN LAPSEN TUKEMINEN

Vetäydyn yksin leikkimään, koska olen luonteeltani arka, enkä uskalla mennä muiden mukaan leikkiin.

Vaikka tykkään leikkiä yksin, on kiva kun aikuinen huomioi minut.

Tue ujoa ja syrjään vetäytyvää lasta sensitiivisesti, varovaisesti ja pitkäjänteisesti:

- Lapsi tarvitsee aikuisen tukea ja aikaa, jotta itseluottamus voi kehittyä rauhassa.
- Pakottaminen tai tuputtaminen tuottaa vain lisää haittaa.

Mahdollista lapselle hyvien kokemusten saaminen toisten lasten kanssa olemisesta:

- Lapsella saattaa olla hyvin vähän kokemuksia positiivisesta vuorovaikutuksesta muiden lasten kanssa, mikä voi johtaa siihen, ettei lapseen oteta kontaktia.
- Syrjään vetäytyminen voi perustua lapsen luontaiseen haluun leikkiä ja toimia yksin, mutta sen taustalla voi olla myös arkuutta tai ahdistusta.
- Vaikka yksin oleminen olisi lapsen oma tahto, on erittäin tärkeää antaa lapselle hyviä kokemuksia toisten lasten kanssa olemisesta.

VERTAISSUHTEIDEN TUKEMINEN

*Päiväkodissa on paljon lapsia,
joiden kanssa voisin olla ystävä.
Mutta minusta tuntuu, ettei
kukaan halua olla minun
kanssani.*

*Ystävyyssuhteet voisivat
suojata minua negatiivisilta
tunnekokemuksilta sekä
torjutuksi tulemiselta.*

Ole läsnä lasten vertaissuhteissa havainnoimalla ja osallistumalla lasten leikkeihin:

- Huomatessasi lapsen jääneen yksin, mene lapsen luokse ja osoita, että huomaisit hänet. Mene lapsen kanssa yhdessä mukaan toisten leikkeihin ja jää seuraamaan tilannetta.
- Aikuisen läsnäolo tukee lasten keskinäistä vuorovaikutusta ja ehkäisee ristiriitatilanteiden syntymistä.

Järjestä leikkejä ja pelejä, joiden kautta voidaan oppia yhdessä tekemistä eri ihmisten kanssa:

- Huolehdi, että lapset saavat osallistua yhteisiin leikkeihin omien taitojen mukaisesti.
- Kirjojen lukeminen, musiikki ja draama-leikit ovat hyvä tuki kaveritaitojen harjoittelussa.

TURVALLISEN ILMAPIIRIN VAHVISTAMINEN

Turvattomassa ryhmässä en saa tarpeeksi aikuisen tukea tai kannattelua. Heikosti yhteenkuuluvassa ryhmässä lasten välille kehkeytyy torjuntaa.

Suuressa lapsiryhmässä jään helposti taustalle, eikä aikuinen aina huomaa minua.

Luokaa yhteiset moraaliset pelisäännöt, joiden mukaan ryhmässä toimitaan:

- Yhdessä tehdyt säännöt ja sovitut toimintamallit edistävät turvallista, kunnioittavaa ja yhteisvastuullista ilmapiiriä.

Anna positiivista palautetta ryhmälle ja luo iloa ryhmään:

- Huumorin, ilmeiden, eleiden, kielellisen leikittelyn, liioittelun ja naurun kautta voidaan rakentaa me-henkeä, mikä taas vahvistaa turvallisuuden tunnetta ryhmässä.

Hyödynnä ryhmäyttämistä:

- Varhaiskasvattajan tehtävä on saada lapsi tuntemaan olonsa täysivaltaiseksi ja tasa-arvoiseksi ryhmänjäseneksi.
- Ryhmäyttäminen helpottaa lasten olemista ryhmässä ja hyväksymään muut lapset.

YHTEISTYÖN RAKENTAMINEN

Yhteistyö vanhempien kanssa:

- Huomatessasi joidenkin lasten leikkien sopivan hyvin yhteen, kerro siitä lasten vanhemmille ja kannusta järjestämään heille yhteistä tekemistä myös vapaa-ajalle.
- Järjestäkää yhteisiä keskusteluita poissuljetun ja poissulkevan lapsen vanhemmille sekä ryhmän yhteisiä vanhempainiltoja.

Yhteistyö varhaiskasvatustiimin kesken:

- Nosta työyhteisön välisissä keskusteluissa esille havaitsemiasi positiivisia asioita ja kehityskohteita omassa sekä toisten vuorovaikutuksessa.
- Voit huomata keskustelussa, että omalla puhellaan tai nonverbaalisella viestinnällä antaa luvanpoissulkemiselle, etkä ole itse tiedostanut tai huomannut asiaa.
- Hyödynnä sosiogrammia lapsiryhmän vertaissuhteiden tarkastelemisessa ja kehittäkää vertaissuhteita saatujen tietojen perusteella yhdessä työryhmän kanssa.

Miten ennaltaehkäiset ostrakismia?

Järjestä leikkejä ja pelejä, joiden kautta lapsi voi oppia yhdessä tekemistä ja tutustua toisiin

Opeta sosiaalisia taitoja

Luo positiivisia vuorovaikutuskokemuksia lapsille, vaikka lapsi tahtoisi olla yksin

Luo katsekontakti vuorovaikutustilanteessa

Näytä lapsille mallia omilla sosiaalisilla taidoillasi

Tuo lasten vahvuudet näkyviin ryhmässä

Keskustele lasten kanssa ulossulkevasta käyttäytymisestä ja erilaisuudesta

Kiinnitä huomio lapseen, älä puhelimeen tai toiseen ihmiseen

Ole läsnä lasten vertaisuhteissa havainnoimalla ja osallistumalla lasten leikkeihin

Luo lapsille onnistumisen kokemuksia ryhmässä

Hyödynnä pienryhmätoimintaa

Tue ujoja ja syrjään vetäytyviä lapsia sensitiivisesti ja pitkäjänteisesti

Mene yksin jääneen lapsen luokse ja osoita, että huomasi hänet

Reflektoi omaa tapaasi vuorovaikuttaa

Puhukaa työryhmässä avoimesti omista ja toisten vuorovaikutustavoista

Älä pakota tai tuputa

Tuo iloa ja huumoria ryhmään

Luokaa yhteiset moraaliset pelisäännöt, joiden mukaan ryhmässä toimitaan

Anna positiivista palautetta ryhmälle

Järjestäkää yhteisiä keskusteluita poissuljetun ja poissulkevan lapsen vanhemmille

Lisätiedot

Opas on tehty yhteistyössä LAB-ammattikorkeakoulun Turvallista pedagogiikkaa oppimisyhteisöihin - ettei kukaan jää näkymättömäksi 2022-2023 -hankkeen kanssa.

Opas on pääasiallisesti tuotettu varhaiskasvatuksen ammattilaisille, mutta sitä voivat hyödyntää myös muut terveys-, sosiaali- ja opetusalan ammattilaiset.

Lisätietoja ostrakismista saat opinnäytetyöstämme:

Näkymättömät lapset varhaiskasvatuksessa

- Opas ostrakismin ennaltaehkäisyyn varhaiskasvatuksen ammattilaisille

Tällä hetkellä on myös käynnissä Suomen akatemian rahoittama hanke, nimeltään Right to Belong: *Yksinäisyyden ja ostrakismin vähentäminen lapsuudessa ja nuoruudessa*, missä monitieteinen tutkijakonsortio etsii keinoja turvata lasten ja nuorten oikeutta kuulua porukkaan. Hankkeen tulokset on tarkoitus tuoda politiikkasuosituksiksi sekä työkaluiksi lasten ja nuorten kanssa työskentelevien käyttöön. Right to Belong tulee olemaan ensimmäisiä tutkimuksia, jossa ostrakismin lähtökohtia, kehityspolkuja sekä puuttumisen keinoja tarkastellaan lapsuudessa.

Lue lisää: <https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/tilannekuvaraportit/stn2022-hankkeet/rtoob-tilannekuvaraportti-2022.pdf>

Lähteet:

Abrams D, Weick M, Thomas D, Colbe H, Franklin K-M. 2011. Online ostracism affects children differently from adolescents and adults. Saatavissa [https://kar.kent.ac.uk/27493/1/Abrams et al Cyberostracism BJDP 2011 Manuscript.pdf](https://kar.kent.ac.uk/27493/1/Abrams_et_al_Cyberostracism_BJDP_2011_Manuscript.pdf)

Ahonen, L. 2015. Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/98158/978-951-44-9971-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Fagerholm, A. 2022. ”Huomaisiko kukaan jos lakkaisin olemasta?” – Näkymättömyyden kokemukset koulun arjessa. Saatavissa https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/153154/Fagerholm_Annika_opinnayte.pdf?sequence=1

Junttila N. 2018. Kaiken keskellä yksin. Helsinki: Tammi.

Junttila, N. 2022. Yksinäisyyden monet kasvot. Helsinki: Tammi.

Junttila, N. 2023. Kasvatuspsykologian professori, yksinäisyystutkija. Haastattelu. 17.02.2023.

Mattila, K-P. 2013. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus

Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2015. Lapsen mieli - Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Opetushallitus. 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2022>

Opetushallitus. Pedagoginen dokumentointi . Saatavissa <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/pedagoginen-dokumentointi>

Pikkumäki, S. & Peltola, M. 2017. Poissulkeminen ja siihen liittyvät vaikuttamiskeinot varhaiskasvatuksessa. Saatavissa https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57037/prologi-2017_08-23_pikkumaki-peltola_verkkoon.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Paasolainen, T. 2015. Musiikki ja lapsen mielen hyvinvointi. Teoksessa Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. (toim.) Lapsen mieli - Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 23–24.

Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus

Suomen akatemia. 2022. Right to Belong: Yksinäisyyden ja ostraksimin vähentäminen lapsuudessa ja nuoruudessa (R-to-B). Saatavissa <https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/tilannekuvaraportit/stn2022-hankkeet/rtob-tilannekuvaraportti-2022.pdf>

Syrjämäki, M. 2019. Leikkien, havainnoiden, kannatellen. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia. Nro 59. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/306193/Leikkien.pdf?sequence=1&isAllow%20ed=y>

Taipale, J. 2016. Tove Janssonin ”Näkymätön lapsi” ja sosiaalinen peilaaminen. Saatavissa <https://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/taipale116.pdf>

Åkerfelt, T-L. & Laitinen, M. 2016. Leikki esiopetuksessa. Saatavilla https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali_0.pdf

Williams, K. 2001. Ostracism - The power of silence. E-kirja. New York: The Guilford Press. Google -kirjat.